

<http://dx.doi.org/10.16926/rp.2022.14.05>

Marek LESZCZYŃSKI

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

<https://orcid.org/0000-0002-4951-1974>

Bezpieczeństwo ekonomiczne państwa w warunkach finansyzacji

Streszczenie

Zachowanie bezpieczeństwa ekonomicznego stało się jednym z głównych celów polityki wewnętrznej i zagranicznej państw. Bezpieczeństwo ekonomiczne polega na zapewnieniu niezakłóconego funkcjonowania gospodarki oraz na utrzymaniu komparatywnej równowagi z gospodarkami innych państw. Pojęcie bezpieczeństwa ekonomicznego odnosi się do państw, a jej składowymi są wartości uznawane za ważne dla państwa, choć niekoniecznie pozostające pod bezpośrednią jego kontrolą. Wysiłek polityki państwa w zakresie bezpieczeństwa ekonomicznego powinien być skierowany na kształtowanie potencjału ekonomicznego kraju. Potencjał ekonomiczny stanowi funkcję stojących do dyspozycji podmiotu w danym czasie zasobów: naturalnych, majątkowych i ludzkich. Kształtowanie podstaw bezpieczeństwa ekonomicznego państwa napotyka obecnie na obiektywne trudności związane z procesem globalizacji – w istocie ograniczyła ona realne możliwości szybkiego i skutecznego oddziaływania na gospodarkę. Globalizacja zmieniła instytucję państwa i ograniczyła możliwość wpływu polityki na procesy gospodarcze i społeczne. Wpływ globalizacji dokonał się poprzez: szybki i niekontrolowany przepływ kapitału, masowy i równie szybki przepływ informacji, deregulację rynku pracy, „ufinansowanie” życia społecznego. Finansyzacja jest przedmiotem pogłębionej analizy od z górą trzech dekad. Kapitalizm finansowy jest nowym „wynalazkiem”, a proces kształtowania tego systemu nie jest zakończony, system ten powinien być w przemyślany sposób ukierunkowany na potrzeby przyszłości. Chodzi o demokratyzację i „uspołecznienie” instytucji finansowych tak, aby instytucje te wywierały pozytywny wpływ na jakość otoczenia.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo ekonomiczne, finansyzacja, państwo.

Zachowanie bezpieczeństwa ekonomicznego stało się jednym z głównych celów polityki wewnętrznej i zagranicznej państw¹. W najbliższych latach to wła-

¹ Zob. https://www.bbn.gov.pl/ftp/dokumenty/Strategia_Bezpieczenstwa_Narodowego_RP_2020.pdf [dostęp 5.05.2022].

śnie na tej płaszczyźnie będzie się toczyć rywalizacja między państwami. Rywalizacja ta będzie przybierać na sile, a więc powodować napięcia w skali międzynarodowej. Państwa i grupy społeczne postrzegają obszar nie jedynie w kategoriach politycznych, lecz coraz częściej w wymiarze ekonomicznym – przestrzeni ekonomicznej jako rynków zbytu towarów i inwestycji. Rodzi to nowe obszary konfliktów oraz zmienia ich geografę. Rywalizacja między państwami jest również bardziej intensywna, niż to było przed laty w systemie dwu-blokowym, teraz rywalizacja ma charakter codziennej weryfikacji swojej pozycji, a granica przygotowań i konfrontacji stała się płynna².

Bezpieczeństwo ekonomiczne polega na zapewnieniu niezakłóconego funkcjonowania gospodarki oraz na utrzymaniu komparatywnej równowagi z gospodarkami innych państw. Zdefiniowany stan będzie oznaczał zachowanie bezpieczeństwa ekonomicznego, ale nie poprawę bezpieczeństwa ekonomicznego. Pojęcie bezpieczeństwa ekonomicznego odnosi się do państw, a jej składowymi są wartości uznawane za ważne dla państwa, choć niekoniecznie pozostające pod bezpośrednią jego kontrolą. W sferze bezpieczeństwa ekonomicznego następuje przemieszanie się uczestników państwowych i prywatnych³. Dla obywateli zachowanie bezpieczeństwa ekonomicznego oznacza stabilne stopy procentowe i kursy walutowe, pewność zatrudnienia i przechowywania oszczędności, państwu umożliwia swobodne realizowania wewnętrznych i zewnętrznych celów politycznych obejmujących sferę polityki makroekonomicznej, społecznej i zagranicznej. Umożliwia wykorzystanie zachodzących procesów globalizacji do dalszego rozwoju państw i neutralizacji zagrożeń wynikających z funkcjonowania gospodarki światowej⁴.

Zagrożenie dla bezpieczeństwa państw może pochodzić zarówno ze strony państw, jak i innych podmiotów stosunków międzynarodowych, takich jak korporacje transnarodowe, fundusze inwestycyjne, banki, oraz wynikać z samego funkcjonowania rynku. Bezpieczeństwo ekonomiczne jest przedmiotem zainteresowania co najmniej trzech dyscyplin naukowych: ekonomii, nauk o bezpieczeństwie oraz nauk o polityce. Wynika to z interdyscyplinarności bezpieczeństwa ekonomicznego (istotną rolę grają tu czynniki ekonomiczne, polityczne i społeczne). Realia społeczne, ekonomiczne i polityczne nakazują traktować bezpieczeństwo jako nadrzędną potrzebę człowieka (zbiorowości), rozumianą jako „brak czegoś, co jest niezbędne do zachowania życia, rozwoju, utrzymania roli społecznej”⁵.

² Zob. szerokie omówienie problematyki w: *Geoekonomia*, red. E. Haliżak, Scholar, Warszawa 2012.

³ K. Książkowski, *Bezpieczeństwo ekonomiczne w perspektywie politologicznej. Wybrane problemy*, Warszawa 2012, s. 22–23.

⁴ Na wielowymiarowość bezpieczeństwa ekonomicznego zwraca uwagę K. Drabik, *Bezpieczeństwo personalne i strukturalne*, AON, Warszawa 2013.

⁵ Z. Stachowiak, *Teoria i praktyka mechanizmu bezpieczeństwa ekonomicznego państwa. Ujęcie instytucjonalne*, AON, Warszawa 2012, s. 38

W najogólniejszym znaczeniu bezpieczeństwo można określić jako pewność istnienia i przetrwania, stanu posiadania oraz funkcjonowania i rozwoju podmiotu. Pewność jest wynikiem nie tylko braku zagrożeń (ich niewystępowania lub eliminowania), ale powstaje także wskutek kreatywnej działalności danego podmiotu i jest zmienna w czasie, czyli ma naturę procesu społecznego⁶.

Pojęcie bezpieczeństwa ekonomicznego odzwierciedla nie tylko zgodność (harmonię) określonych wielkości ekonomicznych – makro i mikro, ale także liczne wyzwania i zagrożenia, których pokonanie wymaga wysiłku całego społeczeństwa. Wyzwania i zagrożenia mają swoje źródło zarówno w systemie wewnętrznym danego państwa (mówimy wówczas o wydolności bądź niewydolności systemowej), a także coraz częściej wynikają z rozwoju i funkcjonowania światowej gospodarki⁷. Bezpieczeństwo ekonomiczne jest to wypadkowa czynników rozwoju gospodarczego i barier go ograniczających; stan gospodarki i jej struktury oraz relacji gospodarczych umożliwiających skuteczne przeciwstawianie się negatywnym działaniom zewnętrznym, które mogą wpłynąć na stabilność systemu państwa, zakłócić rozwój gospodarczy czy obniżyć potencjał obronny; ogólny stan zależności ekonomicznej, określającej stopień efektywności zewnętrznej ingerencji ekonomicznej w wewnętrzny rozwój gospodarczy; wyraz stopnia podatności danego państwa na przeniesienie przez płaszczyznę gospodarczą – głównie przez transmisję kanałami i mechanizmami zależności ekonomicznych – działań o charakterze politycznym skierowanych na osłabienie bezpieczeństwa państwa (szantaż energetyczny, spekulacje na rynku walutowym i kapitałowym); bilans potrzeb rozwojowych i możliwości ich zaspokojenia⁸.

Bezpieczeństwo jest przykładem dobra publicznego, o charakterze nierywalizacyjnym, z konsumpcji którego nie można wyłączyć żadnego członka danej zbiorowości. Decyzje o dostarczaniu dóbr publicznych są efektem wyborów publicznych i decyzji politycznych⁹. Bezpieczeństwo, będąc dobrem publicznym, posiada wspólne cechy z innymi dobrami zaliczanymi do tej kategorii, w tym m.in. użyteczność jako miarę satysfakcji z konsumpcji. Dostarczenie bezpieczeństwa wymaga odpowiednich środków i związanych z nimi nakładów w czasie. Bezpieczeństwo jako dobro publiczne warunkuje także konsumpcję innych dóbr i usług, stanowiąc dobro podstawowe oraz jednocześnie będąc dobrem komplementarnym w stosunku do wartości objętych przedmiotowo zakresem bezpieczeństwa. Za dostarczanie i wytwarzanie bezpieczeństwa odpowiada państwo, w wymiarze instytucjonalnym. Jednym zaś z obszarów bezpieczeństwa jest bezpieczeństwo ekonomiczne¹⁰. Warunkiem skutecznego kształtowania bezpieczeństwa (ekonomicznego) jest suwerenność podmiotu, w tym przypadku państwa.

⁶ R. Zięba, *O tożsamości nauk o bezpieczeństwie*, „ZN AON”, nr 1(86) 2012, s. 8.

⁷ Z. Stachowiak, op. cit., s. 45.

⁸ Ibidem, s.45–46.

⁹ Ibidem, s. 42.

¹⁰ Ibidem.

Mimo postępującej integracji i dynamiki tworzenia ugrupowań integracyjnych suwerenność pozostaje wyłącznym atrybutem państw i stanowi o istocie państwowości. Nasilenie procesów globalizacji i fragmentacji wywołało pytania dotyczące możliwości i sposobów odpowiedzi na nowe wyzwania i zagrożenia w stosunkach międzynarodowych, w tym dotyczące suwerenności państwa. Dylemat ten odnosi się w głównej mierze do dalszego funkcjonowania międzynarodowego systemu opartego na państwach narodowych i ich zdolności do skutecznego działania w globalizującym się świecie¹¹.

Z punktu widzenia analiz bezpieczeństwa ekonomicznego istotne staje się określenie suwerenności ekonomicznej państwa. Niemożność skutecznego wpływania na przebieg procesów gospodarczych czy utrzymania porządku publicznego interpretowana jest jako utrata suwerenności. Suwerenność ekonomiczna interpretowana jest jako określona kontrola sprawowana przez władze publiczne nad transnarodowymi przepływami towarów, kapitału i osób. Immanentnym elementem suwerenności ekonomicznej jest także zdolność i prawo podmiotów do zawierania porozumień międzynarodowych – suwerenne państwa zawierają traktaty; wreszcie z suwerennością wiąże się autonomia stanowienia prawa na danym terytorium geograficznym¹². Państwo narodowe nadal pozostaje głównym aktorem w zakresie kreowania bezpieczeństwa, w tym ekonomicznego, przy czym zmienia się jego rola w związku z nasilającym się procesem globalizacji, przechodzącym w hiperglobalizację.

Analiza przyszłości państw narodowych lub państw-narodów wymaga szerokiego spojrzenia poza państwo, ponieważ współczesne państwa, poza władzą realizowaną na określonym obszarze wobec społeczeństwa ten obszar zamieszkującego, są uwikłane w różne zewnętrzne struktury polityczne. W związku z tym rozważania na temat przyszłości państwa narodowego wymagają analizy zmian, jakie zachodzą w ramach samego państwa (sił społecznych, ich interesów, priorytetów, dążeń, adaptacji do nowych wyzwań, relacji z innymi państwami i miejsca w międzynarodowych instytucjach politycznych i gospodarczych)¹³.

Suwerenność danego państwa może być ograniczana w imię tzw. celów wyższych, jak obrona życia i zdrowia zagrożonych mieszkańców w państwach upadłych lub reżimach niedemokratycznych. Problemem pozostaje jednak legitymizacja interwencji, ponieważ obecne mechanizmy (Rada Bezpieczeństwa ONZ) okazały się mało skuteczne. Współcześnie pojawiają się nowe, nietypowe zjawiska i procesy ekonomiczne zagrażające stabilności państwa. Dotyczą one takich obszarów, jak: zdolność systemu gospodarczego do konfigurowania wewnętrznych i powiązanych ze sobą czynników ekonomicznych tak, aby zapewniły one państwu stabilność; wypadkowa czynników gwarantujących stabilność i rozwój gospodarki narodowej i tych, które mają charakter zakłócający; bilans potrzeb

¹¹ M. Grącik-Zajaczkowski, *Suwerenność w warunkach globalizacji*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Przegląd aktualnego stanu*, red. K. Żukrowska, IUS AT TAX, Warszawa 2011, s. 234.

¹² Ibidem, s. 237.

¹³ J. Polakowska-Kujawa, *Współczesna Europa w procesie zmian. Wybrane problemy*, Difin, Warszawa 2006, s. 81.

zapewniających stabilność i rozwój gospodarce i możliwości ich zaspokojenia; stan rozwoju gospodarki oraz jej struktur umożliwiających skuteczne przeciwdziałanie negatywnym czynnikom osłabiającym stan gospodarki oraz stabilności systemu społeczno-politycznego kraju oraz zdolności obronnej; wyobrażenia rzeczywistych i potencjalnych zagrożeń struktur gospodarczych państwa; stopnia podatności do przenoszenia przez dziedzinę gospodarczą państwa oddziaływań mających na celu osłabienie bezpieczeństwa i stabilności państwa¹⁴.

Istotne jest zatem racjonalne i strategiczne podejście do tego komponentu bezpieczeństwa¹⁵. Dobrze zaprojektowane instytucje oraz polityka gospodarcza, która stanowi instrument realizacji (tworzenia) bezpieczeństwa ekonomicznego, stanowią konieczną przesłankę stałego wzmacniania potencjału bezpieczeństwa narodowego. Generalnie można powiedzieć, że bezpieczeństwo ekonomiczne odnosi się do zagrożeń dobrobytu. Z perspektywy realistycznej bezpieczeństwo ekonomiczne jest częścią bezpieczeństwa narodowego, a z perspektywy liberalnej – ma na celu zapewnienie mobilności między gospodarkami narodowymi¹⁶.

Podmiotami referencyjnymi bezpieczeństwa ekonomicznego są jednostki, klasy społeczne, państwa, globalny rynek¹⁷. Z. Stachowiak wymienia kilka determinant o fundamentalnym znaczeniu dla wzmocnienia bezpieczeństwa ekonomicznego państwa¹⁸:

- potencjał reprodukcyjny gospodarki narodowej,
- przedsiębiorczość gospodarcza,
- innowacyjność gospodarcza,
- konkurencyjność gospodarki,
- restrukturyzacja gospodarki.

Ważnym czynnikiem budowania bezpieczeństwa ekonomicznego państwa jest posiadany potencjał reprodukcyjny gospodarki, czyli zasoby rzeczowe w postaci majątku trwałego, zasoby kapitału finansowego, zasoby naturalne i przyrodnicze, zasoby kapitału ludzkiego, a także ogólny poziom zaufania społecznego. Posiadane zasoby i zdolność do ich odtworzenia oraz powiększenia warunkują trwanie i rozwój podmiotu, jakim jest państwo. Przy realizacji procesów reprodukcji społecznej ważne jest uaktywnienie potencjału społecznego tkwiącego w przedsiębiorczości gospodarczej. W warunkach rozwiniętego kapitalizmu

¹⁴ M. Cizek, *Filozofia ujmowania zagrożeń ekonomicznych dla bezpieczeństwa narodowego RP i stabilności wewnętrznej państwa*, „Doctrina – studia społeczno-polityczne” 2013, nr 10, s. 49.

¹⁵ Bezpieczeństwo ekonomiczne weszło do kanonu głównych obszarów badań bezpieczeństwa narodowego o znaczeniu strategicznym; zob. W. Kitler, *Organizacja bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej. Aspekty ustrojowe, prawno-administracyjne i systemowe*, wyd. Adam Marszałek, Toruń 2018.

¹⁶ J. Czaputowicz, *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Współczesne koncepcje*, PWN, Warszawa 2012, s. 91.

¹⁷ B. Buzan, O. Waever, J. Wilde, *Security: A Framework for Analysis*, Boulder, Lynne Rienner 1998, s. 100.

¹⁸ Z. Stachowiak, op.cit., s. 239.

przedsiębiorczość postrzegana jest jako istotny katalizator rozwoju ekonomiczno-społecznego. Przedsiębiorczość to specyficzne podejście do zarządzania zasobami gospodarki narodowej, które uwzględnia potencjał ekonomiczny kraju, analizuje go przez pryzmat szans i nieustannych zmian w otoczeniu międzynarodowym oraz rozumie współzależności i walkę konkurencyjną między państwami i podmiotami pozapaństwowymi. Czynnikiem, który występuje bardzo często łącznie z przedsiębiorczością, jest innowacyjność gospodarki. Innowacyjność gospodarki jest ściśle powiązana z wysokim poziomem kształcenia, w tym kształcenia na potrzeby rozwoju nowych technologii (informatyka, biotechnologia, bioinżynieria, biofizyka, nauki medyczne, sztuczna inteligencja) i postępu organizacyjnego, oraz nieodłącznie związana jest z tworzeniem podstaw „gospodarki opartej na wiedzy”. To z kolei wymusza kształtowanie określonych postaw – filozofii innowacyjności, otwartości na zmiany, umiejętności adaptacyjnych w środowisku międzynarodowym. Warunkiem niezbędnym kreowania innowacyjności gospodarki jest także określony poziom nakładów na sektor B+R, co najmniej na poziomie 3% PKB rocznie (dotyczy to nakładów zarówno sektora publicznego, jak i prywatnego).

Wysiłek polityki państwa w zakresie bezpieczeństwa ekonomicznego powinien być skierowany na kształtowanie potencjału ekonomicznego kraju. Potencjał ekonomiczny stanowi funkcję stojących do dyspozycji podmiotu w danym czasie zasobów – naturalnych, majątkowych i ludzkich. Osiągalny poziom produkcji zależy od czerpanych z nich strumieni czynników produkcji łączonych ze sobą w danych warunkach rynkowych z wykorzystaniem dostępnych technologii. Nadmierne użytkowanie zasobów może powodować nie wzrost produkcji i dobrobytu, ale wzrost cen. W przypadku utrzymywania produkcji na poziomie niższym, niż pozwalają na to zasoby, przyczynia się do marnotrawstwa – gospodarka pracuje poniżej optymalnych możliwości produkcyjnych.

W danym czasie, przy określonych warunkach systemowych, maksymalną produkcję kraju określa się jako potencjalny produkt narodowy brutto. Faktycznie mamy do czynienia z realnym produktem narodowym brutto. Różnica między potencjalnym a realnym produktem narodowym brutto to tzw. luka w PNB. Luka w PNB jest zjawiskiem normalnym w gospodarce rynkowej – dotyczy znacznej części gospodarek pokojowych. Z całkowitym zniknięciem luki w PNB możemy mieć do czynienia w gospodarce wojennej, gdzie wykorzystuje się cały potencjał produkcyjny. Jednocześnie trzeba zaznaczyć bardzo wyraźnie, że duża luka w PNB świadczy o niewykorzystanym potencjale produkcyjnym – wadliwie zarządzanymi zasobami gospodarczymi kraju. Wówczas duża część majątku produkcyjnego nie pracuje, utrzymuje się wysokie bezrobocie, a ziemia jest nieużytkowana rolniczo (leży odłogiem). Dla społeczeństwa oznacza to niskie dochody, niski poziom spożycia oraz zbyt niski poziom inwestycji. Rozpiętość między potencjalnym PNB a realnym PNB to także efekt wadliwej polityki ekonomicznej – państwo popełniło błędy o charakterze strukturalnym, bądź nadmiernie szybko

wyczołało się z ochrony np. branż o znaczeniu strategicznym, takich jak: energetyka, przemysł stoczniowy, transport publiczny, telekomunikacja czy rolnictwo.

Z perspektywy bezpieczeństwa ekonomicznego (rozumianego zarówno jako dążenie do ciągłej poprawy pozycji ekonomicznej kraju, jak i dbanie o poziom życia obywateli) wysoki poziom produkcji i jej wzrost – uzyskiwany przez pełne wykorzystanie i stałe powiększanie potencjału ekonomicznego – trzeba uznać za podstawowe zadanie polityki ekonomicznej rządu¹⁹. W interesie narodowym leży zapewnienie wysokiego poziomu zatrudnienia, redukcja bezrobocia i stymulowanie działań służących trwałemu podnoszeniu poziomu dochodów i poziomu życia ludności. Odziaływanie na te zmienne pośrednio determinuje także sytuację demograficzną, a powoduje ona, że Polska znalazła się w gronie szybko starzejących się społeczeństw. W perspektywie kilku lat może być to istotną barierą dla powiększania zasobów majątkowych kraju oraz tworzenia bogactwa. W odziaływaniu polityki ekonomicznej na jej przedmiot, czyli gospodarkę narodową, należy zawsze uwzględniać możliwość wystąpienia zakłóceń w układzie zmiennych niezależnych, takich jak warunki pogodowe, rynki zaopatrzenia w surowce, załamania koniunktury na świecie, wojny, niepokoje społeczne czy zamachy terrorystyczne.

Kształtowanie podstaw bezpieczeństwa ekonomicznego państwa napotyka obecnie na obiektywne trudności związane z procesem globalizacji – w istocie ograniczyła ona realne możliwości szybkiego i skutecznego oddziaływania na gospodarkę. Globalizacja zmieniła kapitalizm i funkcjonowanie rynków, nastąpiło uruchomienie szeregu procesów niewystępujących na tak dużą skalę w poprzednich dekadach. Chodzi tutaj m.in. o²⁰:

- urynkowanie wielu dziedzin życia społecznego (edukacja, zdrowie, środowisko naturalne),
- rozrost sektora bankowo-finansowego – przejście od kapitalizmu korporacyjnego do kapitalizmu finansowego,
- „ufinansowanie” struktur społecznych i spadek bezpieczeństwa społecznego.

Jak zauważa Z. Sadowski, na przełomie XX i XXI wieku system rynkowy uległ zasadniczym zmianom, które określić można mianem wynaturzenia objawiającego się finansyzacją. Stworzona dzięki paradygmatowi neoliberalnemu swoboda przepływu i inwestowania kapitału finansowego, mająca do dyspozycji rozwinięte formy łączności związane z rewolucją informacyjną, doprowadziła w bardzo krótkim czasie do powstania instrumentów pochodnych, konkurujących ze sobą w określaniu atrakcyjnych form lokowania i pomnażania kapitału. Rozmiary przepływów kapitału osiągnęły wielkość, wobec której obroty handlowe prze-

¹⁹ *Polityka gospodarcza*, red. B. Winarski, PWN, Warszawa 2001, s. 106-107.

²⁰ D.A. Tomczak, *Dylematy kierowania gospodarką w dobie globalizacji*, [w:] *Modele ustroju społeczno-gospodarczego. Kontrowersje i dylematy*, red. E. Mączyńska, PTE, Warszawa 2015, s. 103.

stały ogrywać istotną rolę. Główną formą działalności ekonomicznej stała się gra giełdowa wielkimi i wciąż rosnącymi kapitałami pieniężnymi. Nową formą działalności stało się szerokie doradztwo finansowe, rozwinęły się firmy ratingowe, które często mimowolnie bądź świadomie uczestniczą w procesie kreowania zachowań podmiotów i instytucji. Sfera realna związana z produkcją i usługami nie zniknęła, ale jej rola stała się podrzędna i uzależniona od systemu zasilania finansowego sterowanego przez gry spekulacyjne²¹.

Szybki rozwój i globalizacja rynku finansowego w ostatnim trzystoletniu zmieniły relacje między instytucjami tego rynku, wiązało się to między innymi z wprowadzeniem na rynek szeregu „innowacyjnych” produktów finansowych – które zachęcały do spekulacji i sprzyjały powstawaniu tzw. baniek spekulacyjnych. Na rynku pojawiły się fundusze spekulacyjne – zarejestrowane w rajach podatkowych i wyspecjalizowane w skupowaniu długów na rynku wtórnym, najczęściej znacznie poniżej ich nominalnej wartości, z celem osiągnięcia dzięki nim maksymalnego zysku. Nie podlegają one żadnej kontroli publicznej. Fundusze kupują na rynku wtórnym po znacznie zaniżonej cenie dawne obligacje państwowe (emitowane przez kraje zadłużone). Później, w drodze wieloletnich procesów sądowych, domagają się spłaty wierzytelności w wysokości 100% ich wartości²².

Innym zjawiskiem związanym z globalizacją była bardzo szybko postępująca deindustrializacja. Szybkie fuzje i wrogie przejęcia, częste zmiany lokalizacji produkcji, nowe formy organizacji pracy, zarządzania – wszystko to spowodowało upadek kultury przemysłowej, kultury korporacyjnej, w której menedżer odpowiadał za stan firmy i ludzi, a korporacja gwarantowała pracownikom odpowiedni poziom zabezpieczeń finansowych. Ekspansja w postaci tworzenia korporacji transnarodowych, pogoń za wysokimi obrotami i zyskami, aspiracje do wszechwładzy ekonomicznej i wpływów politycznych osłabiły siłę państwa do kształtowania warunków gospodarowania. Rozrost korporacji, wydłużanie łańcuchów produkcyjnych i łańcuchów dostaw w istocie zmniejszyło realny wpływ państw narodowych na gospodarkę, ponadto zwiększyło ryzyko kryzysów i napięć na tle ekonomicznym. Globalizacja zmieniła instytucję państwa i ograniczyła możliwość wpływu polityki na procesy gospodarcze i społeczne. Wpływ globalizacji dokonał się poprzez szybki i niekontrolowany przepływ kapitału, masowy i równie szybki przepływ informacji, deregulację rynku pracy, „ufinansowanie” życia społecznego. U fundamentów tych zjawisk było zniesienie ograniczeń w przepływie kapitału na przełomie lat 80. i 90. XX wieku. Proces ten został zapoczątkowany wcześniej, a presja rynków na uwolnienie świata finansów spod kontroli demokratycznych rządów zaczęła się już w latach 60. w Stanach Zjednoczonych. Na płaszczyźnie korporacyjnej finansyzacja przejawia się, po pierwsze, zwiększeniem zaangażowania przedsiębiorstw niefinansowych w działalność fi-

²¹ Z. Sadowski, *Rozwój gospodarczy i bieda*, [w:] *Ekonomia dla przyszłości. Fundamentalne problemy teorii ekonomii i praktyki gospodarczej*, red. E. Mączyńska, PTE, Warszawa 2014, s. 105.

²² J. Ziegler, *Drogi nadziei*, Instytut Wydawniczy Książka i Prasa, Warszawa 2021, s. 24–25.

nansową²³. Spółki niefinansowe, które zarabiały dzięki produkcji i sprzedaży dóbr i usług, zaczęły czerpać coraz większą część swoich przychodów ze źródeł finansowych. Od połowy lat 70. systematycznie rósł stosunek dochodów kapitałowych (odsetki, dywidendy i zyski zatrzymane z inwestycji) przedsiębiorstw do ogółu ich przepływów pieniężnych.

Finansyzacja jest przedmiotem pogłębionej analizy od z górą trzech dziesięcioleci. W zależności od afiliacji ideologicznej spotyka się trzy poglądy na genezę tego zjawiska. Zwolennicy ekonomii politycznej wyrastający z marksizmu uważają, że kapitalizm finansowy wyłonił się jako alternatywny reżim akumulacji kapitału przez rentierów w obliczu stagnacji w dojrzałym kapitalizmie przemysłowym. Brak mechanizmu redystrybucji bogactwa w zaawansowanym kapitalizmie przemysłowym powoduje, ich zdaniem, rozdziew między konsumpcją ograniczoną dochodami a rozpedzonymi mocami produkcyjnymi korporacji oligopolistycznych. Innymi słowy, popyt nie nadążał za podażą. Klasa rentierów zwraca się więc ku sferze finansowej, aby utrzymać istniejącą stopę akumulacji bogactwa. Badacze z nurtu socjologii ekonomicznej upatrują przyczyn finansyzacji w zbiegu szeregu czynników: fala fuzji i przejęć na tle rozczarowujących wyników przedsiębiorstw w latach 70., deregulacja amerykańskiego sektora finansowego przez administrację Ronalda Reagana oraz rodzące się wówczas innowacje finansowe, takie jak obligacje śmieciowe. Kończyło się panowanie konglomeratów kapitałowych, charakterystycznych dla krajobrazu korporacyjnego lat 1960., a zaczęła się era skoncentrowanych spółek branżowych, w których wynagrodzenie kadry zarządzającej było ściślej powiązane z wynikami giełdowymi, czyli wartością dla akcjonariuszy. Stosowanie wykupów lewarowanych (wykorzystujących dźwignię finansową) sprzyjało koncentracji własności w rękach inwestorów instytucjonalnych, którzy forsowali szeroko zakrojoną restrukturyzację, a więc redukcję etatów oraz wyłączanie ze struktury przedsiębiorstwa tych funkcji, które były albo niezwiązane z podstawową działalnością, albo mogły być taniej wykonywane przez zewnętrznych kontrahentów (początki outsourcingu). W ciągu dekady prawie jedna trzecia spółek przemysłowych z listy „Fortune 500” została przejęta lub połączona, tak że w 1990 r. amerykańskie korporacje były znacznie mniej zdywersyfikowane niż dziesięć lat wcześniej. Jeszcze inne spojrzenie proponują adepci socjologii politycznej. Ci bowiem podkreślają rolę (winę?) państwa, widząc w finansyzacji niezamierzoną konsekwencję reakcji politycznej na kryzys w latach 1970. Pod koniec ery powojennej *prosperity* mieliśmy – ich zdaniem – do czynienia z trzema kryzysami: społecznym – narastającym konflikt między grupami społecznymi, fiskalnym – przepaść między wydatkami a dochodami państwa oraz kryzysem zaufania do rządu. W USA administracja prezydenta Reagana sprytnie przezwyciężyła te kryzysy, przerzucając odpowiedzialność za realizację potrzeb społecznych na rynek. Liberalizacja regulacji dotyczących trans-

²³ G. Śleszyńska, *Finansyzacja zahamowała rozwój gospodarczy*, „Obserwator Finansowy”, 28.05.2021.

akcji kapitałowych zaowocowała zwiększoną dostępnością kredytów i napływem kapitału zagranicznego. Jak za dotknięciem czarodziejskiej różdżki, rząd zamienił deficyt w urodzaj, tworząc fałszywe poczucie obfitości zasobów. Krok ten miał donieść konsekwencje w postaci gwałtownego wzrostu sektora finansowego i zapoczątkowania ery strukturalnie niestabilnego kapitalizmu finansowego.

W USA w latach 1960–2014 udział finansów w wartości dodanej brutto zwiększył się ponaddwukrotnie, z 3,7 do 8,4%. W tym samym okresie udział przemysłu spadł prawie o połowę – z 25 do 12%. Ten sam proces zaszedł w innych wysoko rozwiniętych państwach. W ciągu trzech dekad deregulacji sektor finansowy znacznie wyprzedził realną gospodarkę. Gdy na początku lat 80. zaczęto znosić regulacje, zyski amerykańskich korporacji finansowych ujmowane jako procent całości zysków przedsiębiorstw prywatnych – znajdujące się na poziomie 10–15% przez czterdzieści lat po drugiej wojnie światowej – wzrosły do poziomu 20%, osiągając szczytową wartość 40% na początku XXI wieku²⁴.

Z jednej strony spowodowało to dynamiczny wzrost gospodarczy w wielu krajach poprzez nowe inwestycje, modernizację infrastruktury, przepływ technologii i jednocześnie lepsze wykorzystanie miejscowych zasobów. Pozytywne efekty uwolnienia przepływu kapitału nie były jednak pozbawione znacznych kosztów. Należą do nich m.in. wrogie, a czasem niemal darmowe przejęcia własności, masowa prywatyzacja majątku narodowego – wypracowanego przez pokolenia, przejmowanie produkcji konkurencyjnej w celu jej likwidacji bądź zdobycia atrakcyjnych gruntów. Problemem wolnego rynku kapitałowego są przepływy portfelowe, ponieważ szybki przyptyw i odpływ dużych sum walut w celach wyłącznie spekulacyjnych destabilizuje gospodarkę poprzez znaczne zmiany płynności na rynku pieniężnym i wahania kursu walutowego²⁵. Kapitalizm finansowy jest nowym „wynalazkiem”, a proces kształtowania tego systemu nie jest zakończony, system ten powinien być w przemyślany sposób ukierunkowany na potrzeby przyszłości. Chodzi o demokratyzację i „uspołecznienie” instytucji finansowych, tak aby instytucje te wywierały pozytywny wpływ na jakość otoczenia²⁶. Ponadto znacząco obniżyły się standardy zabezpieczenia społecznego dla zatrudnionych w krajach o średnim i wysokim dochodzie narodowym. Siła nabywczą gospodarstw domowych utrzymujących się z pracy spadła w porównaniu z latami 60. i 70. XX wieku, natomiast nastąpił dynamiczny przyrost bogactwa wśród właścicieli wielkich korporacji i firm technologicznych. Lansowany model państwa minimalnego wydatnie przyczynił się do eskalacji nierówności społecznych²⁷.

²⁴ M. Mazzucato, *Wartość wszystkiego. Wytwarzanie i zawłaszczanie w globalnej gospodarce*, Heterodox, Poznań 2021, s. 168.

²⁵ D.A. Tomczak, *Dylematy kierowania gospodarką w dobie globalizacji*, [w:] *Modele ustroju społeczno-gospodarczego...*, s. 109.

²⁶ R.J. Shiller, *Finanse a dobrobyt społeczny*, PTE, Warszawa 2016, s. 14.

²⁷ M. Leszczyński, *Bezpieczeństwo jako dobro publiczne w społeczeństwie ryzyka*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2020, nr 1 (61), s. 120.

Większość ludzi na świecie utrzymuje się z dochodów z pracy, tymczasem zachwianie proporcji między sektorem wytwórczym a finansowym spowodowało spadek dochodów z pracy i zmusiło znakomitą część pracujących, chcących utrzymać bądź zwiększyć poziom konsumpcji, do zaciągania kredytów i pożyczek. Rośnie konsumpcja, ale rośnie też zadłużenie gospodarstw domowych. Sektor finansowy rozrósł się ponad miarę, zaburzając podstawy racjonalnego podejmowania decyzji przez konsumentów – w oparciu o rzeczywistą, realną wartość dochodów do dyspozycji. Wśród części ekspertów i analityków pojawiły się głosy o zaobserwowaniu presji ze strony społeczeństw na większą kontrolę rynków – mówimy coraz częściej o tzw. deglobalizacji – odwrócie od idei wolnego przepływu kapitału (a czasem wręcz o kontestowaniu samej idei wolnego rynku).

Świat finansów w dużym stopniu kształtuje realny świat życia gospodarczego oraz wywiera istotny wpływ na pozycję państwa. Groźba odpływu kapitału zagranicznego jest rodzajem „broni” finansowej. Aby zapobiec jej wykorzystaniu, wprowadza się podatki od napływu kapitału oraz interweniuje się na rynku walutowym. Ważne jest budowanie odporności państwa na zagrożenia niemilitarne, płynące z sektora finansowego. Wyznacznikiem działań służących wzmocnieniu odporności państwa powinno być²⁸:

- przygotowanie się do kryzysu (wprowadzenie efektywnego nadzoru rynku finansowego, awaryjne systemy prognozowania i szacowania ryzyka),
- analiza scenariuszy przyszłości, przewidywanie sytuacji kryzysowych przy złożoności procesów gospodarczo-finansowych w świecie realnym,
- śledzenie przepływów pieniężnych, w tym skupienie się na tych aktywnościach, które generują nadmierny od oczekiwanego zysk, a także baczne śledzenie tych aktywności, które generują nieoczekiwane straty,
- usunięcie bezpośredniego wsparcia rządu dla wierzycieli bankowych kosztem zwiększenia jakości posiadanego kapitału przez banki i inne instytucje finansowe,
- budowanie i rozwój krajowego sektora bankowego, co zmniejsza ryzyko turbulencji w krajowym systemie finansowym i tworzy podstawy do niezależności finansowej, w tym działań spekulacyjnych na międzynarodowych rynkach finansowych.

²⁸ K. Raczkowski, J.K. Solarz, *Nauki ekonomiczne wobec wojny gospodarczej na płaszczyźnie finansowej*, [w:] *Współczesna wojna handlowo-gospodarcza*, red. J. Płaczek, Difin, Warszawa 2015, s. 130–131.

Bibliografia

Monografie

- Buzan B, Waever O., Wilde J., *Security: A Framework for Analysis.*, Boulder, Lynne Rienner 1998.
- Czaputowicz J., *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Współczesne koncepcje*, PWN, Warszawa 2012.
- Drabik K., *Bezpieczeństwo personalne i strukturalne*, AON, Warszawa 2013.
- Geoekonomia*, red. E. Haliżak, wyd. Scholar, Warszawa 2012.
- Grącik-Zajaczkowski M., *Suwerenność w warunkach globalizacji*, [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Przegląd aktualnego stanu*, red. K. Żukrowska, IUS AT TAX, Warszawa 2011.
- Kitler W., *Organizacja bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej. Aspekty ustrojowe, prawno-administracyjne i systemowe*, wyd. Adam Marszałek, Toruń 2018.
- Księżopolski K., *Bezpieczeństwo ekonomiczne*, Elipsa, Warszawa 2011.
- Księżopolski K., *Bezpieczeństwo ekonomiczne w perspektywie politologicznej, wybrane problemy*, Elipsa, Warszawa 2012.
- Mazzucato M., *Wartość wszystkiego. Wytwarzanie i zawłaszczanie w globalnej gospodarce*, Heterodox, Poznań 2021.
- Polakowska-Kujawa J., *Współczesna Europa w procesie zmian. Wybrane problemy*, Difin, Warszawa 2006.
- Raczkowski K., Solarz J.K., *Nauki ekonomiczne wobec wojny gospodarczej na płaszczyźnie finansowej*, [w:] *Współczesna wojna handlowo-gospodarcza*, red. J. Płaczek, Difin, Warszawa 2015.
- Sadowski Z., *Rozwój gospodarczy i bieda*, [w:] *Ekonomia dla przyszłości. Fundamentalne problemy teorii ekonomii i praktyki gospodarczej*, red. E. Mączyńska, PTE, Warszawa 2014.
- Shiller R.J., *Finanse a dobrobyt społeczny*, PTE, Warszawa 2016.
- Stachowiak Z., *Teoria i praktyka mechanizmu bezpieczeństwa ekonomicznego państwa. Ujęcie instytucjonalne*, AON, Warszawa 2012.
- Tomczak D.A., *Dylematy kierowania gospodarką w dobie globalizacji*, [w:] *Modele ustroju społeczno-gospodarczego. Kontrowersje i dylematy*, red. E. Mączyńska, PTE, Warszawa 2015.
- Polityka gospodarcza*, red. B. Winarski, PWN, Warszawa 2001.
- Zięba R., *O tożsamości nauk o bezpieczeństwie*, „Zeszyty Naukowe AON” 2012, nr 1 (86).
- Ziegler J., *Drogi nadziei*, Instytut Wydawniczy „Książka i Prasa”, Warszawa 2021.

Artykuły

Ciszek M., *Filozofia ujmowania zagrożeń ekonomicznych dla bezpieczeństwa narodowego RP i stabilności wewnętrznej państwa*, „Doctrina – studia społeczno-polityczne” 2013, nr 10.

Leszczyński M., *Bezpieczeństwo jako dobro publiczne w społeczeństwie ryzyka*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2020, nr 1 (61).

Śleszyńska G., *Finansyzacja zahamowała rozwój gospodarczy*, „Obserwator Finansowy”, 28.05.2021.

Źródła internetowe

https://www.bbn.gov.pl/ftp/dokumenty/Strategia_Bezpieczenstwa_Narodowe_go_RP_2020.pdf

Economic security of the state in terms of financialisation

Summary

Retaining economic security has become one of the main goals of internal and external politics of the states. Economic security consists in ensuring the undisturbed functioning of economy as well as maintaining comparative balance with economies of other states. The concept of economic security is related to the states and its elements are the values which are considered important for the state, however not necessarily under its direct control. The effort of the state's politics in terms of economic security ought to be directed at shaping its economic potential. Economic potential is the function of available resources to the subject at a given time, such as: natural, material and human. Shaping the bases of the state's economic security currently faces some objective difficulties connected to the globalisation process – in fact, it has limited real possibilities of fast and effective impact on the economy. Globalisation has changed the state's institution and limited the possibility of political influence on economic and social processes. The impact of globalisation has been achieved through: quick and uncontrolled capital flow, mass and equally quick information flow, deregulation of labour market and 'financialisation' of social life. Financialisation has been the subject of an in-depth analysis for over three decades. Financial capitalism is a new 'invention' and the process of shaping this system is not finished. This system should be deliberately oriented towards the needs of the future. The point is to democratise and 'socialise' the financial institutions, so that these institutions will have a positive impact on the quality of the environment.

Keywords: economic security, financialisation, state.